

УДК 1.101:37.372.8
DOI

Галина БЕРЕГОВА,
orcid.org/0000-0002-2418-7178
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри професійної освіти
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
(Херсон, Україна) gberegova@meta.ua

СВІТОГЛЯДНО-ФОРМУЮЧІ ОРІЄНТИРИ ФІЛОСОФІЇ ПРИРОДИ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ АГРАРНИКІВ

У статті окреслюються світоглядно-формуючі орієнтири філософії природи у закладах вищої освіти. Пропонується ціннісно-нормативна модель формування особистості, що охоплює: знання про здоров'я (індивідуальне, популяційне, глобальне); знання про космічний світ (еволюційно-екологічні процеси та зв'язки, психофізичні можливості особистості); знання про соціоприродні валентності: можливості й резерви (устрій, сім'я, традиції, мова тощо).

Виділяються для вивчення такі розділи філософського знання про природу: філософія природи (натурфілософія, пантеїзм, панпсихізм); антропокосмізм (філософська антропологія, космізм, ноосферизм, філософія гармонії та всеєдності); філософський енергетизм (енергія, енергетична взаємодія людини й природи, людини й іншої людини, механізм енергообміну). Передбачається соціально-педагогічний результат вивчення філософських знань про природу в системі вищої освіти – формування нового, практичного, планетарно-космічного, світогляду особистості.

Стверджується, що світоглядно-формуючі орієнтири філософії природи в аграрних закладах вищої освіти складають основу концепції формування світогляду сучасної особистості. Механізм функціонування світоглядно-формуючої місії філософії вимагає: цілісного методично-методологічного підходу, прагматистської спрямованості навчання й виховання, відбору філософських знань як інструментарію, піднесення рівня духовності особистості, розвитку мислення та світобачення планетарно-космічного типу відповідно до загальнолюдських завдань. Пропонується світоглядні орієнтири філософії природи розглядати в аспекті становлення моральної свідомості особистості, оскільки філософське знання про природу допомагає людині розуміти своє місце у світі та суспільстві.

Ключові слова: філософія природи, світогляд особистості, соціально-педагогічний результат.

Halyna BEREHOVA,
orcid.org/0000-0002-2418-7178
Doctor of Philosophical Science, Professor,
Head of Vocational Education Department
Kherson State Agricultural University
(Kherson, Ukraine) gberegova@meta.ua

OUTLOOK-FORMATING ORIENTATIONS OF NATURE PHILOSOPHY IN THE THEORY AND METHODS OF TEACHING FUTURE AGRARIANS

The article outlines outlook-forming orientations philosophy of nature in higher education institutions. The author proposes a value-normative model of personality formation, which covers: health knowledge (individual, population, global); knowledge of the cosmic world (evolutionary-ecological processes and relationships, psychophysical possibilities); knowledge of socio-natural valences: opportunities and reserves (lifestyle, family, traditions, language, etc.).

The following sections of philosophical knowledge of nature are set aside for study: the philosophy of nature (natural philosophy, pantheism, panpsychism); anthropocosmism (philosophical anthropology, cosmism, noospherism, philosophy of unity); philosophical energy (energy, energy interaction between man and nature, mechanism of energy exchange). There is the supposed socio-pedagogical result of the study of philosophical knowledge of nature – the formation of a new (planetary-space) outlook of the individual.

The author argues that the outlook-forming orientations of the philosophy of nature in agrarian institutions of higher education form the basis of the concept of formation of the outlook of the modern personality. The mechanism of functioning of the ideological mission of philosophy requires: holistic methodological approach, pragmatist orientation of education and upbringing, selection of philosophical knowledge as a toolkit, raising the level of personality spirituality, development of thinking and worldview of the planetary-space type according to human tasks and processes. The philosophical orientations of the philosophy of nature are suggested to be considered in the aspect of the formation of the moral consciousness of the individual, because the philosophical knowledge of nature helps man to understand his place in the world and in society.

Key words: nature philosophy, personality outlook, socio-pedagogical result.

Постановка проблеми. Одна з типових помилок викладання філософії у вищій школі – нерозрізнення рівнів філософського знання. Студенту будь-якого закладу вищої освіти за рік намагаються дати той же матеріал, що й на філософському факультеті університету, тільки в стислому чи спрощеному вигляді. Такий шлях є кардинально неправильним, а то навіть і шкідливим, оскільки за такого методичного підходу нічого, крім відрази до філософії, у студента не може виникнути. Через це цілісність навчально-виховного процесу в аграрних закладах вищої освіти заслуговує на особливу увагу, оскільки забезпечує безперервне, тривале в часі поєднання навчання з вихованням шанобливого ставлення до природи, котре, з погляду гуманістичної педагогіки, створює умови для успішної реалізації особистості на основі її духовного розвитку.

Аналіз досліджень. Більшість досліджень, близьких до зазначеної тематики, присвячені формуванню світогляду особистості. Так, з аксіологічних позицій аналізували освіту Г. Глухова, А. Єрмоленко, О. Картавих, Т. Косенко, В. Малахов, Л. Сидоренко, Р. Хамфрей, з позицій формування світогляду – Н. Анацька, В. Бех, Е. Герасимова, А. Єрмоленко, А. Калуга, О. Кивлюк, М. Кисельов, С. Костючков, С. Пальчевський, З. Самчук та ін. Однак світоглядно-формуючі орієнтири філософії природи у вітчизняних аграрних закладах вищої освіти не розглядалися.

Мета статті – окреслення, з огляду на сучасність, світоглядно-формуючих орієнтирів філософії природи у закладах вищої освіти, зокрема аграрних.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому просторі філософські знання повинні спрямовуватися передусім на природні фактори життєдіяльності людини, що забезпечують ряд функцій: фізіологічні (підтримують життя людини як біологічного організму), соціальні (формують людину як особистість), економічні (визначають діяльність економічної системи, враховуючи відтворення людини як трудового ресурсу), а також, безумовно, екологічні, регулюючи й підтримуючи стан екосистем, в яких живе людина. «Якщо не будуть знайдені нові способи впливу людини на природу, якщо не буде переглянута система взаємин між державами й цивілізаціями, загибель людства неминуча», – висловлює свою точку зору І. Кальной, який вбачає вихід не на шляху «стійкого» розвитку, а на шляху формування нового світогляду, складовою частиною якого є моральний імператив, що докорінно змінює відносини між людьми й відносини між людством і приро-

дою. «Вироблення нового світогляду припускає глибокі якісні зміни індивідуальної і суспільної свідомості, переорієнтацію людини на іншу систему цінностей, вимагає нової філософії, філософії ХХ ст.» (Кальной, 2002: 436–437).

Такої ж точки зору дотримується і Ф. Лазарев: «Потрібна нова методологія мислення, а, може бути, кілька методологічних підходів, щоб взяти на себе право заново – у новому історичному контексті – спробувати прояснити старі питання. Ясно одне: сьогодні усе гостріше відчувається потреба рішучого переходу від постмодерну до нової соціокультурної парадигми» (Лазарев, 2001: 143). І філософ задається слухним питанням: чи не варто в такому випадку «звернутися до змісту того, що можна було б назвати новою космічною свідомістю, і задуматися над онтологією нашого входження у світ?» (Лазарев, 2001: 103).

Викладені вище ідеї І. Кального й Ф. Лазарева зробили істотний вплив на формування філософських поглядів Г. Макухи, котрий стверджує не тільки самопрограмованість людини, а й те, що роль такої програми виконує саме світогляд – «певний код поведінки, що людина сама виробляє для себе й добровільно приймає його». І від того, яку світоглядну програму людина вибере, залежить усе інше (як причина й наслідок): цінності, етика, діяльність, спосіб життя, що в сукупності й формує відповідний шлях (напрямок) розвитку цивілізації (Макуха, 2007: 28–29).

Ціннісно-нормативна модель формування особистості

З метою конкретизації соціально-педагогічного результату навчання необхідно мати деяке ідеалізоване уявлення про те, яким має бути, з позиції аксіологічного потенціалу, випускник вищого начального закладу, необхідною в такому випадку є побудова ціннісно-нормативної моделі формування особистості. Ця модель формування особистості покладається в основу набуття професійних компетентностей майбутніми фахівцями та спирається на психолого-педагогічні підходи до формування світогляду особистості як цілісного суб'єкта культури.

Ураховуючи світоглядні орієнтири філософії природи, ціннісно-нормативна модель розкриває відношення в діапазоні «особистість – природний світ», накреслюючи напрями одержання необхідних для розуміння цього знань про: 1) *здоров'я*: індивідуальне, популяційне, глобальне; 2) *космічний світ*: еволюційно-екологічні процеси та зв'язки, психофізичні можливості; 3) *соціопрродні валентності*: можливості й резерви (устрій, сім'я, традиції, мова тощо).

Як бачимо, особистість, її здоров'я, соціоприродні валентності та цінності, сформовані на взаємодії з природним світом, нерозривно пов'язані з космічним світом. Учасники наукових читань пам'яті К. Ціолковського 2006 р. досить серйозно переймалися проблемами освіти людини майбутнього. Так, А. Гавриченков, торкаючись морального аспекту космічного виховання людини, стверджував, що Космос – це не тільки матеріальний світ (галактики, сонячна система й наша планета), а й світ духовний, і тому під космічним вихованням варто розуміти не тільки усвідомлення людиною своєї єдності із зовнішнім космосом, а й пізнання внутрішнього, духовного світу самої людини. «Духовний світ людини – це її духовно-моральний Космос <...> Тому космічне виховання – це виховання моральне, тому що моральному пізнанню людиною своєї природи (тобто моральному вихованню) властивий космічний смисл» (Гавриченков, 2006).

Доречно згадати й висловлювання К. Ціолковського про те, що прийдешня космічна всеєдність буде ґрунтуватися на моральності й спілкуванні з братами по розуму. Виховуючи людину турботливою, відповідальною, доброю і добросесною, ми тим самим створюємо передумови для успішного вирішення глобального, справді космічного завдання сучасної педагогіки: вихованець починає бачити себе не тільки громадянином своєї країни, а й громадянином світу, готується взяти на себе відповідальність не тільки за долю своєї батьківщини, а й усієї планети.

Якщо людина дійсно становить із космосом нерозривне ціле, то моральне й космічне виховання також повинні скласти єдність. І ця єдність виховання полягає не тільки в доведенні до свідомості учнів існуючого нерозривного зв'язку космосу й людства, але насамперед у вихованні моральних почуттів і моральної волі до зміцнення цього зв'язку. «Космічне» виховання в розумінні А. Гавриченкова є вихованням моральним. При цьому повинно йтися не стільки про розвиток глобального мислення й формування у свідомості учнів ідеї про єдність людини й космосу (тобто про космічну освіту), скільки про перетворення природженої людської чутливості в добрий і добросесний характер, стурбований не тільки власним благополуччям, але також благополуччям своїх близьких і далеких космічних «братів по розуму» (Гавриченков, 2006).

Загальнолюдські домінанти Г. Зейналов визнає серцевиною морально-екологічного сенсу людини, висловлюючи при цьому необхід-

ність у вихованні людини «екологічної», котрій для того, щоб свідомо й екологічно обґрунтовано скеровувати природні процеси, необхідно знати закони розвитку природи. Тому досить важливо, щоб людина екологічна, на формування якої наполягає дослідник, крім високої професійної кваліфікації, володіла й основами загальних екологічних знань (Зейналов, 2011: 136). Стверджуючи, що людина «екологічна» є закономірним результатом історичного становлення людини, філософ резюмує: саме в «екологічній» людині виявляється її соціальна сутність як агента природи, і саме з формування «людини екологічної» як елементарної одиниці суспільства треба починати гармонізацію взаємин суспільства та природи, і від інтенсивності цього процесу суттєво буде залежати подальший прогресивний розвиток суспільства й цивілізації (Зейналов, 2011: 36–137). Так, відбутися людині як носію екологічної культури й екологічної свідомості, вихованій на основі загальнолюдських цінностей, допомагає філософія природи, що найбільш повно виявляє об'єктивні закономірності взаємин суспільства та природного середовища.

Відбір змісту філософських знань

Філософсько-освітня компонента у вищій аграрній вітчизняній освіті з огляду на педагогічний і соціальний результат була визначена нами як матриця філософського знання в попередніх роботах (Берегова, 2012). Відбір змісту знань пропонувався здійснювати з огляду на загальнолюдські цінності й необхідність забезпечити людству нормальних умови життєдіяльності.

Філософське знання про природу може охоплювати такі розділи: філософія природи (натурфілософія, пантеїзм, панпсихізм); антропокосмізм (філософська антропологія, космізм, ноосферизм, філософія всеєдності); філософський енергетизм (енергія, енергообмін, енергетична взаємодія людини й природи). Соціально-педагогічний результат такого вивчення – формування нового (планетарно-космічного) світогляду особистості засобами філософських знань.

Знання з філософії природи в теорії і практиці аграрних закладів вищої освіти покликані стати основою формування науково-філософського способу сприйняття дійсності, що домінує в активності планетарно-космічного типу особистості, виключає спрощення будь-якої проблематики на основі застарілої інформації, адже студенти часто вибудовують свої міркування на основі літератури, інформація в яких відстає від сучасності. Це, наприклад, стосується теорії еволюції: у кращому випадку студенти-біологи доводять існування

еволюції дослідженнями початку ХХ століття, у гіршому – переходять на пояснення креаціонізму. А описування та систематизація явищ природи дозволили побудувати досить просту та зрозумілу картину світу, велику кількість феноменів якого змогли звести до кількох основних положень, що реалізуються через закони. Наслідком цих тенденцій можна вважати споживацький настрій, накопичення аналітичних знань про природу та повну прагматичність існуючої освіти, враховуючи й екологічну, що ніяк не сприяє переборенню природоруйнівних дій сучасної людини – виникає необхідність у докорінних змінах філософії та методології освіти загалом.

Слід наголосити на необхідності докорінного перегляду загальних уявлень про всесвіт, що базуються на принципах холізму та неможливості його розкладання на компоненти з подальшим їх вивченням. Якщо стара парадигма спирається на антропоцентричні цінності, то в основі нової – екоцентричні. І такий світогляд визнає вихідну цінність будь-якого життя, а не лише людського суспільства.

За поглядами Г. Марушевського, ще в новий час сформувалися дві тенденції ставлення до природи: утилітарний, споживацький підхід до природи та сентиментально-романтичне ставлення в літературі – з останнім пов'язується поява й розвиток природоохоронного руху (Марушевський, 2008: 18). Зрозуміло, що будь-які крайнощі ще ніколи не дозволяли вирішити проблему, тому слід шукати інших підходів до розвитку стосунків людського суспільства та природного середовища.

Виходячи з принципу соціального натуралізму з його ідеєю природної цілісності світу, світогляд визначається як властивий свідомості людини спосіб «бачення» («інструментальна концепція світогляду»). Цей спосіб «бачення» як інструмент для пізнання речей і вирішення проблем людиною вибирає для себе, вирішуючи так зване «основне питання світогляду», що формулюється так: яка роль волі та свідомості людини у світі, що існує за законами природи? Натуралістичний світогляд засновується на ідеї, що роль свободи та свідомості людини полягає в тому, щоб пізнавати закони фізичної, біологічної і соціальної природи й узгоджувати з ними життя людей. Інше вирішення «основного питання світогляду» є основою для ненатуралістичного (неприродного) світогляду, користуючись яким, людина живе не у злагоді з природою, порушуючи її закони. Цей світогляд виявляється, зокрема, в різноманітних виявах соціального зла (злочинність, аморальність, гріх,

обскурантизм, антинауковість та інші форми свавілля та ілюзій).

Отже, світоглядно-формуючі орієнтири філософії природи визначають спрямованість навчально-виховного процесу закладів вищої освіти, що окреслюється його метою, завданнями й умовами реалізації концептуально-методичного підходу до формування світогляду нового типу особистості. Сучасний фахівець, окрім знань зі спеціалізації, потребує ще й формування сучасного світогляду, що стає максимально можливим за умови засвоєння філософського знання про природу.

Висновки. Світоглядно-формуючі орієнтири філософії природи в закладах вищої освіти становлять сутність концепції формування світогляду особистості нового типу, що своєю чергою вимагає: 1) цілісного методично-методологічного підходу; 2) прагматистської спрямованості навчання й виховання; 3) відбору філософських знань як інструментарію; 4) розвитку аксіологічного потенціалу та піднесення рівня духовності особистості; 5) розвитку мислення та світобачення планетарно-космічного типу відповідно до загальнолюдських завдань і процесів.

Звідси закономірно випливає «алгоритм» формування світоглядних позицій особистості нового типу з шанобливим і відповідальним ставленням до природи в широкому її розумінні, тобто до світу (людина – природа – суспільство), дає змогу вирішити питання: «як людина повинна ставитися до світу й чому», «яким бути, щоб бути людиною». Цей алгоритм будується на чотирьох «стовпах» – світогляд, цінності, етика, діяльність, передбачає досягнення в подальшому глобальної мети – зміна способу життя й напряму розвитку цивілізації.

Світоглядно-формуючі орієнтири філософії природи не можна розглядати окремою ланкою навчально-виховного процесу в аграрних закладах вищої освіти, оскільки тільки цілісні освітні системи, орієнтовані на розвиток особистості – конкретної, цілісної людської індивідуальності – в єдності її природних і соціальних якостей, сконцентровані на пошуках ефективних технологій навчання, виховання й розвитку – процесуальних аспектів освіти загалом з належним усвідомленням кінцевого педагогічного й соціального результату.

Окрім того, світоглядні орієнтири філософії природи в системі вищої освіти можна розглядати і в аспекті становлення моральної свідомості особистості, оскільки філософське знання про природу допомагає людині розуміти своє місце у природному світі та суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ducarme F., Couvet D. What does «nature» mean? *Palgrave Communications. Springer: Nature*. 2020. 6 (14).
2. Maxwell N. In Praise of Natural Philosophy: A Revolution for Thought and Life. Monreal : McGill-Queen University Press, 2017. 352 p.
3. Берегова Г. Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні. Херсон : Айлант, 2012. 312 с.
4. Гавриченко А. О нравственном характере космического воспитания. Калуга, 2006. URL: <http://readings.gmik.ru/lecture/2006-o-nravstvennom-haraktere-kosmicheskogo-vozpitanija>
5. Зейналов Г. Г. Человек Экологичный: возвращение в мир природы. *Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях*. Киев : Кондор, 2011. Т. 1. С. 124–137.
6. Кальной И. И. Философия. Симферополь : Бизнес-Информ, 2002. 448 с.
7. Лазарев Ф. В. Многомерный человек. Введение в интервальную антропологию. Симферополь : СОНАТ, 2001. 264 с.
8. Макуха Г. В. Мироззрение космического всеединства – мироззрение человека третьего тысячелетия. Симферополь : Бизнес-Информ, 2007. 232 с.
9. Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2008. 440 с.

REFERENCES

1. Ducarme F., Couvet D. What does «nature» mean? *Palgrave Communications. Springer: Nature*. 6 (14). 2020. [in English].
2. Maxwell N. In Praise of Natural Philosophy: A Revolution for Thought and Life. *Monreal: McGill-Queen University Press*. 2017. 352 p. [in English].
3. Berehova H. D. Osvitno-vykhovnyi potentsial filosofskykh znan u systemi vyshchoi ahrarnoi osvity v Ukraini. [Educational potential of philosophical knowledge in the system of higher agrarian education in Ukraine]. Kherson: Ailanthus. 2012. 312 p. [in Ukrainian].
4. Gavrichenkov A. O нравственном характере космического воспитания. [About the moral character of space education]. Kaluga. 2006. <http://readings.gmik.ru/lecture/2006-o-nravstvennom-haraktere-kosmicheskogo-vozpitanija>. [in Russian].
5. Zeinalov G. Chelovek ekologichnyj vozvrashchenie v mir prirody. [Human ecological: Return to the natural world]. *The image of the person of the future: Who and How to bring up in the younger generations*. K.: Condor. 2011. Т. 1. pp. 124-137. [in Ukrainian].
6. Kal'noj I. I. Filosofija. [Philosophy]. *Simferopol: Business Inform*. 2002. 448 p. [in Ukrainian].
7. Lazarev F. V. Mnogomernyj chelovek. [Multidimensional man]. *Introduction to interval anthropology. Simferopol: SONAT*. 2001. 264 p. [in Ukrainian].
8. Makuha G. V. Mirovozzrenie kosmicheskogo vseedinstva mirovozzrenie cheloveka tret'ego tysjacheletija. [The universe view of the universe is the world view of the third millennium]. *Simferopol: Business Inform*. 2007. 232 p. [in Ukrainian].
9. Marushevskiy H. B. Etyka zbalansovanoho rozvytku. [Ethics of balanced development]. K.: *Center for Environmental Education and Information*. 2008. 440 p. [in Ukrainian].